

Амельченко Н. А.

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ І. В. ОВЧАР «ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ В ПЕРІОД ПЕРЕБУДОВИ (1985–1991 рр.)»

2011 рік відзначився масштабністю подій, присвячених святкуванню 20-ї річниці незалежності України. Підсумки політичних змін, аналіз економічної ситуації, порушення міжнародної стабільності – усі ці процеси обговорюють політики і дипломати, вивчають й описують науковці. Унікальним доробком теми, підбиття підсумку під не менш важливою політичною подією, що передувала розпаду СРСР і відновленню державотворчих процесів, в тому числі й в Україні, є монографія І. В. Овчар «Політичні трансформації у Радянському Союзі в період перебудови (1985–1991 рр.)».

Книжку видано за матеріалами кандидатської дисертації, захищеної у 2009 р. Утім, 2011 р. не випадково став часом виходу монографії. У передмові автор вказує, що видання присвячене ювілейним датам, які породжують інтерес до подій 1985–1991 рр.: «20 років з часу розпаду Радянського Союзу, відновлення державотворчих процесів у пострадянських республіках, створення СНД, 80-річчя ініціатора політики перебудови, єдиного Президента СРСР М. С. Горбачова, 80-та річниця з дня народження першого Президента РФ Б. М. Єльцина, 15 років з дати прийняття Конституції України. Достатній період для проведення аналізу, підбиття підсумків, обговорень, критики, зрештою для того, щоб вкотре нагадати про окремий політичний курс, етап розвитку держави, який став кінцем і початком одночасно...».

Увагу дослідників привертає насамперед опрацювання І. В. Овчар значного масиву літератури та, головне, залучення і введення до наукового обігу низки архівних джерел, зокрема з Міжнародного фонду соціально-економічних та політичних досліджень («Горбачов-Фонду»). Використання такої кількості джерел і літератури дало змогу поєднати в одній проблемі два самостійні чинники політичного процесу і визначити їх як причину та наслідок подій 1985–1991 рр. Ідеться про розкриття суті суспільно-

політичних перетворень у СРСР, які стали передумовою розпаду Радянського Союзу. Принаймні таку концепцію авторка обирає основою свого дослідження.

І. В. Овчар з'ясовує причини формування курсу на перебудову в СРСР, вказує етапи цього процесу, визначає його особливості й характер. На нашу думку, автор досить вдало пропонує розглядати події перебудови в галузі внутрішньої політики крізь призму використання такої термінології: реформа – революція, модернізація – реорганізація, трансформація – деформація. Ці поняття протиставлено як визначення тих моментів, що були затверджені теоретичним курсом М. Горбачова та КПРС, і тих подій, які відбулися упродовж шести років. Також звернуто увагу на те, що нерідко окремі терміни вживали самі діячі перебудовного періоду. З одного боку, це породило певну хаотичність у розумінні політичного процесу, з другого – забезпечило можливість застосовувати різні терміни до певної хронології подій у межах шестирічного періоду.

У рецензованому дослідженні докладно охарактеризовано практичну діяльність М. С. Горбачова у галузі політики й ідеології, визначено роль КПРС у процесі суспільно-політичних перетворень у СРСР протягом 1985–1991 рр. Спільними компонентами, які характеризують участь М. Горбачова і компартії у політичному процесі, є пленуми, з'їзди і XIX конференція КПРС. Відмінності помітні у поглядах на розвиток проблеми, прийнятті окремих рішень, стратегії визначення актуальних питань тощо. Наприклад, не були одноставно підтримані рішення М. Горбачова про введення посади Президента СРСР, тим паче – щодо його кандидатури на неї. Однак у ході тривалих дискусій, безальтернативних виборів його було обрано. Фактично начебто відіграла роль звична для радянської держави тактика одноставності у прийнятті рішень. За змістом розгляду й обговорення питання помітна широка дискусія та відсут-

ність бажаного у той час для радянської влади компромісу.

Як стверджує І. В. Овчар у своїй монографії, такі чинники, разом з іншими, підводили владу до кризи всередині партії (оскільки на той час КПРС була єдиним уособленням легітимної влади) та у суспільстві. Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XX ст. далися ознаки результати змінюваних М. Горбачовим у 1985 р. політичних реформ. Гласність і демократизація зумовили появу в країні альтернативи, опозиції, яка мала власне бачення подальшого здійснення суспільно-політичних перетворень та розпочала боротьбу за владу.

Особливу увагу автор приділяє політичному протистоянню між М. Горбачовим і Б. Єльциним, які були керівниками СРСР та РСФСР відповідно. Вивчення окреслених питань, дискусія навколо них визначає розгляд тієї проблеми, що завершує наукове дослідження і підбиває підсумки перебудови. І. В. Овчар наголошує: поразки зазнали саме «демократичні» перетворення, оскільки вони не мали підґрунтя для реалізації, були несумісні з принципами та нормами розвитку тоталітарної держави.

Стимулом і чинником тиску на процес дезинтеграції Радянського Союзу була діяльність Державного комітету з надзвичайних ситуацій (ДКНС). Три дні силової боротьби продемонстрували всьому світові, що таке несумісність поглядів і вчинків у державі, яка роками будувала

лася на дотриманні єдиної виробленої точки зору, курсу реформ тощо. Автор вдало помітила, що М. С. Горбачов також доклав чимало зусиль для того, щоб здійснити перетворення не лише в Радянському Союзі, а й самого СРСР. Пошуки шляхів реорганізації тоталітарної багатонаціональної держави за відсутності згоди якщо не всіх, то хоча б переконливої більшості республік показали неспроможність М. С. Горбачова втримати у своїх руках ту владу, яку йому передав попередній генсек, а тим паче реформувати її.

Дослідження підсилено порівняннями концепцій, котрі запропонували радянські політики у період 1985–1991 рр., та висновками, яких вони дійшли у післяперебудовчий період. Важливі й узагальнювальні висновки, що виокремлюють сукупний матеріал і проблемні питання праці. Зроблено акцент на певних суміжних подіях, які визначають обставини й особливості створення СРСР та характеризують момент його розпаду.

Незважаючи на винятково монографічний характер книжки та науковий стиль викладу матеріалу, її легко читати. Видання буде корисне науковцям, викладачам, аспірантам і студентам вищих навчальних закладів зі спеціальностей «політологія» та «історія». Цінним воно може бути і для політиків та усіх, хто цікавиться політичним курсом СРСР у період перебудови (1985–1991), діяльністю М. С. Горбачова, ідеологічними питаннями, процесами державотворення й історією створення СНД.